

Kowalewski, Zdzisław

Z działalności Konwersatorium Naukoznawczego PAN w latach 1966 i 1967

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 13/1, 223-226

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z DZIAŁALNOŚCI KONWERSATORIUM NAUKOZNAWCZEGO PAN
W LATACH 1966 i 1967

Konwersatorium Naukoznawcze PAN kontynuując rozpoczętą w 1965 r. działalność¹, odbyło w 1966 r. i w pierwszej połowie 1967 r. łącznie 13 posiedzeń.

20 stycznia 1966 r. odbyło się ósme posiedzenie Konwersatorium poświęcone sylwetce profesora elektrotechniki w Uniwersytecie Illinois (Urbana) Józefa Tykocinera oraz jego koncepcji nauki o badaniach naukowych, nazwanej przez niego zetetyką. Referował prof. T. Kotarbiński, charakteryzując wieloletnią pracę Tykocinera nad powstawaniem systemów naukowych, procesami umysłowymi związanymi z prowadzeniem badań, warunkami społecznymi ułatwiającymi rozwój nauki, metodami doboru i rozwiązywania problemów². Celem tych badań jest odnajdowanie nowych problemów dzięki systemowi charakterystyki dorobku badawczego, podobnie jak tablica Mendelejewa ułatwia poszukiwanie nie znanych pierwiastków. Wszystkie sfery badań zróżnicowane zostały w tym systemie na 12 ugrupowań, a każde z nich podzielone dalej według 8 kryteriów zwięzających pole poznawcze. Zastosowana symbolika literowa i cyfrowa (analogiczna do chemicznej) pozwoliła na scharakteryzowanie struktury 1400 wyodrębnionych dyscyplin naukowych. Przewodniczący Konwersatorium uważa program J. Tykocinera za doniosły, zawierający wiele twórczych myśli, mający na celu usprawnienie wszystkich badań. Dyskusja nad referatem była bardzo ożywiona, przy czym najpoważniejsze zainteresowanie wzbudziła klasyfikacja nauk (taksjologia zetetyczna).

17 lutego prof. E. Geblewicz przedstawił zagadnienie oceniania pracy naukowej z perspektywy historycznej oraz z punktu widzenia aktualnych praktyk przy nadawaniu stopni i tytułów naukowych, przyznawania nagród, powierzania stanowiska; prelegent dążył przy tym do sformułowania zasad normatywnych, które powinny być przestrzegane przy ocenie prac naukowych³. Milcząco zakłada się, iż trafność oceny można określić w perspektywie historycznej — „oceniaj tak, aby potomność nie musiała korygować tych ocen” — choć na taką konfrontację trzeba długo czekać. Z tej perspektywy za bardziej wartościowe uważa się prace: prowadzące do dalej idących uogólnień, weryfikujące uogólnienia, formułujące tezy do badań, dające podstawy do szerokich badań, obalające uogólnienia dotychczasowe, formułujące zagadnienia dotychczas nie sformułowane. Pożyteczne jest odróżnienie prac nowatorskich od erudycyjnych: pierwsze można oceniać według ważności sformułowania nowych zagadnień, drugie można mierzyć liczbą zebranych informacji. Dyskusja skupiła się nad układem stosunków, który decyduje o wyborze tematów łatwiejszych i przecenianiu długości opracowań, oraz nad przyczynami powodzeń i niepowodzeń w uzyskiwaniu wyników. Dr M. Choynowski zaproponował zastosowanie pomiaru psychometrycznego dla poznania sposobów oceniania prac naukowych.

21 kwietnia mgr J. Szałpczyński przedstawił referat *Problemy zarządzania wyższą uczelnią w PRL*. Prelegent stwierdzał, iż struktura szkoły wyższej i jej system zarządzania, wpływając na realizację wyznaczonych uczelniom zadań, mają charakter polityczny, i starał się to udowodnić historycznie. Stawiając tezę, iż warunkiem sprawności zarządzania szkołą wyższą jest zgodność jej ustroju z podstawowymi zasadami ustroju państwowego, dowodził mgr Szałpczyński, że

¹ Por. informacje o Konwersatorium w nrze 3/1965 (s. 468) i nrze 3/1966 (s. 297) „Kwartalnika”.

² Por.: T. Kotarbiński, *Profesora Józefa Tykocinera koncepcja zetetyki, czyli nauki o badaniach naukowych*. „Zagadnienia Naukoznawstwa”, nr 1—2/1966, s. 188.

³ Por.: E. Geblewicz, *Niektóre kryteria oceny pracy naukowej*. Tamże, nr 4/1966, s. 60.

zasady ustrojowe PRL nie w pełni są odzwierciedlone w strukturze wyższych uczelni. Przewodniczący Konwersatorium, podkreślając ważność problematyki, przypomniał, iż uczelnia wyższa nie jest zakładem gospodarczym, a obowiązki administracji i organizacji społeczno-politycznych powinny być związane z okazywaniem pomocy pracy naukowej i dydaktycznej. W bardzo ożywionej dyskusji wskazywano m.in. na konieczność poznawania zależności między systemem prawnym zarządzania a obyczajem ukształtowanym w tym zakresie oraz badania wpływu zmian ustawodawczych na realizację celów uczelni, praktycznej stosowalności ustawodawstwa, adekwatności systemów organizacyjnych do rzeczywistych potrzeb rozwoju badań i kształcenia itp.

12 maja dr S. Ziemiński w referacie *Uwagi o typologii nauk* przedstawił propozycję budowania wielowymiarowej systematyzacji nauk. Jej punktem wyjścia jest opis, określający specyficzne cechy pewnej nauki na podstawie wyróżnionego zespołu cech typowych i stopnia ich nasilenia. Szeregi: idio- i nomologiczny, indukcyjny i dedukcyjny, wartościujący i przedstawiający, pozwalają na zbudowanie trójwymiarowego modelu systematyzacji nauk. Jak podkreślił prof. Kotarbiński, taki opis nauki byłby jednocześnie jej diagnostyką, jej charakterystyką, co bardzo by się przydało w praktyce społecznej. Dyskutanci rozważali stosunek pojęcia typologii i klasyfikacji, a doc. Z. Kleyff zaproponował charakterystykę nauk opartą o ogólną koncepcję tworzenia, produkowania.

Ostatnie przed przerwą wakacyjną, dwunaste posiedzenie Konwersatorium (23 VI 1966) poświęcone było dyskusji nad referatem prof. S. Kamińskiego *O podstawach unifikacji nauk*. Nawiązując do tendencji specjalizacyjnych, referent wymienił następujące formy scalaenia nauki rozumianej jako czynność badawcza: wspólny język, przyjęcie wspólnych dyrektyw metodologicznych, wspólnych metod i technik badawczych. Unifikacja może mieć charakter zewnętrzny (wspólny przedmiot badań) albo wewnętrzny (język, struktura, metody, techniki, treści zainteresowań poznawczych). Aby doprowadzić do unifikacji, trzeba uświadomić sobie wspólne założenia ontologiczne, wypracować wspólne metody i wspólną terminologię, dążyć do wieloaspektowego ujmowania zagadnień, upowszechniać wyniki badawcze danej dyscypliny wśród badaczy innych nauk. Przewodniczący Konwersatorium zaproponował, by dyskutować przede wszystkim nad czynnikami, które mogą zmniejszyć izolację badaczy. Prof. E. Geblewicz wyróżnił sześć kryteriów wyodrębniania nauk (podział pracy, element rzeczywistości, aspekt przedmiotu, wiedza encyklopedyczna, tradycja, warsztat). Padły też propozycje klasyfikacji i wiązania rozwoju nauki z fazami dialektycznego rozwoju człowieka: stadium integracji narzuconej, dezintegracji, strukturalizacji wewnętrznej nauk (prof. S. Boguszewski).

Dwa jesienne posiedzenia Konwersatorium (13 X i 17 XI) zajęła problematyka typologii osiągnięć naukowych. Zagajenie przygotowane przez prof. E. Geblewicza, nawiązując do Baconowskiej tezy o ważności twierdzeń o średnim zasięgu ogólności, proponowało wyróżnianie jako osiągnięć naukowych następujących typów prac: wprowadzenie racjonalnych konwencji umożliwiających identyfikację przedmiotów zainteresowań poznawczych; wprowadzenie udoskonaień technicznych w postępowaniu badawczym; opis i rejestracja wyodrębnionych przedmiotów zainteresowań poznawczych; wytworzenie czegoś nowego, dotychczas nie znanego; uczynienie czegoś mierzalnym; sformułowanie ogólnych praw; wykrycie nie znanych faktów i zależności; wyjaśnienie czegoś, co dotychczas nie było zrozumiałe. W dyskusji przypomniano typologie osiągnięć wyróżnianych od czasów Francisca Bacona, postulując konieczność uzupełnienia wykazu osiągnięć przez tworzenie metod badawczych oraz narzędzi poznawczych, znakowych i pozaznakowych. Stwierdzono też potrzebę studiów nad typami badań i sytuacjami ułatwiającymi „wpadanie

na pomysły", a także studiów nad historią rozwoju tych dyscyplin (np. językoznawstwo, ekonomia, medycyna itp.), z których dziejów wiele można się nauczyć.

XV Konwersatorium (1 XII 1966) poświęcono dyskusji nad *Eksplozją publikacyjną w nauce*, tj. nad ilościowym rozwojem publikacji traktowanych jako wynik pracy naukowej oraz jako sposób zarobkowania. Prelegent, prof. J. Hurwic, zilustrował swe tezy wzrostem liczby pracowników naukowych i publikacji w badaniach chemicznych. Procesom tym towarzyszy wzrost liczby konferencji i zjazdów, związane zaś są z nimi przemiany w pojęciu uczonego, który z „mistrza” staje się „wyrobnikiem” mnożącym cząstkowe publikacje przez sztuczne dzielenie wyników badań. Zalewowi publikacji można się przeciwstawić, zdaniem prelegenta, jedynie przez kodowanie wyników i ich rejestrowanie w maszynach cybernetycznych. W dyskusji przytaczano dalsze dane o wzroście liczby publikacji w różnych dziedzinach badań naukowych. Na wniosek przewodniczącego zastanawiano się, co można uczynić, aby powstrzymać procesy degradacji wartości prac publikowanych i zapewnić możliwość uczestnictwa w postępie naukowym drogą zastosowania kodu maszynowego.

19 stycznia 1967 r. wyniki badań nad wyodrębnianiem i integracją niektórych nauk humanistycznych omówił na podstawie ankiety UNESCO doc. Z. Kowalewski. Zastanawiając się nad epistemologicznymi i socjologicznymi kryteriami wyodrębniania dyscyplin zaliczanych do nomologicznych, prelegent poddał analizie interpretację nomologiczności przedstawiane przez lingwistów, filologów, demografów, etnologów, psychologów, socjologów i ekonomistów oraz zanalizował ich poglądy na temat integracji nauk. W dyskusji prof. Kotarbiński przypomniał, iż epistemologia jeszcze nie opracowała jednoznacznych kwantyfikatorów pozwalających na przeciwstawienie nauk idiograficznych nomologicznym. Potrzeba badań nad strukturą nauk wynika z dokonujących się procesów segmentacji i integracji, m.in. drogą powstawania dyscyplin pogranicznych. Klasyfikacje nauk implikują określoną charakterystykę ich struktury, ale często tworzą tylko potencjalne dyscypliny, nie odzwierciedlając rzeczywistych stanów rzeczy. Stąd wynikają korzyści z analiz empirycznych.

Na następnym posiedzeniu (23 II) W. Osińska przedstawiła *Rozwój prac i badań naukowych w Warszawie do 1939 r.* Prelegentka przypomniała, iż idee naukoznawstwa sięgają czasów *Poradnika dla samouków*, redagowanego przez S. Michalskiego i były przedmiotem zainteresowań różnych towarzystw specjalistycznych. Trybuną teoretyczną naukoznawstwa stała się od 1918 r. „Nauka Polska”, a po 10 latach oficjalną instytucją — Koło Naukoznawcze. Charakterystyczną cechą warszawskiej szkoły naukoznawczej była humanistyczna interpretacja nauki, a jej działalność przyczyniała się do integracji nauk. W dyskusji dopełniano informacje dodatkowymi danymi, zwracając uwagę na więź nauki z oświatą, a miłośniczych zainteresowań naukowych z profesjonalnymi, co charakteryzowało ówczesnych naukoznawców warszawskich.

XVIII Konwersatorium (23 III) poświęcono dyskutowanym już wielokrotnie problemom klasyfikacji nauk. Punktem wyjścia był referat inż. M. Borowego, który powiązał potrzebę opracowywania praktycznych klasyfikacji z tendencjami do planowania rozwoju nauk i prowadzenia określonej polityki naukowej. Klasyfikacja nauk, którą można by zastosować dla różnych celów polityki naukowej, powinna opierać się na jednoznacznych zakresach znaczeniowych pojęć wiedzy i nauki i uznawać przedmiot badań za główne kryterium. Przedstawione propozycje zasad klasyfikacji i przykładowej klasyfikacji nauk biologicznych i fizycznych wywołały kontrowersyjne opinie, poddając w wątpliwość, czy przedmiot badań został wyróżniony w jednoznaczny sposób, a w związku z tym, czy propozycje odpowiadają wstępnym założeniom prelegenta.

Mgr W. Rolbiecki przedstawił na następnym posiedzeniu (13 IV) próbę ogólnej analizy epistemologicznej badań prognostycznych i tzw. futurologii. Referat zawierał m.in. informacje o stosowanych typach prognoz i metodach przewidywania przyszłości. W wypowiedziach dyskutantów zawarte były dodatkowe propozycje powiązania pojęć planu i prognozy. Zwracano uwagę, iż działalność techniczna oparta jest o prognozy, iż formułowanie praw naukowych w różnych typach dyscyplin jest równoznaczne z przedstawianiem prognoz; rozważano także rodzaje prognoz występujących w nauce.

Na ostatnim przed przerwą wakacyjną XX Konwersatorium (17 VI 1967) prof. E. Olszewski poddał dyskusji *Pojęcie techniki i nauk technicznych*. Analizując zakresy znaczeniowe tych pojęć, prelegent stwierdził, iż „najczęściej przez technikę rozumie się środki pracy rozwijające się w systemie produkcji społecznej oraz umiejętność posługiwania się tymi środkami”, a w szerszym znaczeniu — „umiejętność potrzebną do wykonywania przez człowieka każdej bardziej skomplikowanej czynności”. Nauki techniczne zaś — to „grupa nauk badających zjawiska i ustalających prawidłowości zachodzące w świecie sztucznych tworów techniki [...] i w toku procesów wywołanych sztucznie podczas tej działalności”. W dyskusji usiłowano zaproponować inne określenia i sprecyzować pojęcie tworów sztucznych. Prof. Kotarbiński zaproponował związanie pojęcia wytworu technicznego z czynnościami wykonywanymi przez inżyniera, a formułowanymi w terminach fizycznych. Wskazywano na trudności ustalenia ścisłej granicy między naukami technicznymi i teoretycznymi (prof. J. Hurwic). Prakseologowie proponowali powiązanie pojęcia umiejętności z pojęciem sprawności, szukano też zakresu znaczeniowego pojęcia technologii oraz granicy między pojęciami metody i techniki.

Konwersatorium Naukoznawcze PAN, funkcjonujące jako klub dyskusyjny pracowników nauki zainteresowanych znanstwem świata nauki i poszukiwaniem społecznych sposobów wspomagania jej rozwoju, znajduje wciąż nowych współpracowników spośród przedstawicieli różnych dyscyplin i specjalności. W nowym roku akademickim przewiduje się organizowanie poza naradami ogólnymi również posiedzeń i dyskusji w węższych zespołach, interesujących się poszczególnymi zagadnieniami spożytkowania teoretycznego dorobku naukoznawczego dla konkretnych celów praktycznego wspomagania nauk.

Zdzisław Kowalewski

K R O N I K A K R A J O W A

UROCZYSTOŚCI ROCZNICOWE KU CZCI MARII SKŁODOWSKIEJ-CURIE I MARIANA SMOLUCHOWSKIEGO W LUBLINIE

Przygotowywana pieczołowicie i z dużym nakładem pracy inauguracja ogólnopolskich uroczystości w setną rocznicę urodzin Marii Skłodowskiej-Curie odbyła się w Lublinie w dniu 12 września 1967 r.

Wydaje się, że moment rozpoczęcia uroczystości oraz okoliczności towarzyszące były dobrane nadzwyczaj szczęśliwie. W tym bowiem dniu rozpoczynał w Lublinie obrady jubileuszowy XX Zjazd Fizyków Polskich, który zgromadził około sześciuset uczonych, a wśród nich czolowych przedstawicieli i kontynuatorów idei naszej Wielkiej Rodaczki. Słowo „kontynuatorzy” nie jest tu użyte kurtuazyjnie czy fragmentarycznie. Należy zdać sobie sprawę z tego, że całe gałęzie fizyki współczesnej, nie tylko w skali krajowej, ale i światowej, reprezentowane przez najznakomitszych uczonych doby dzisiejszej, można uważać za kontynuację tej dziedziny,